

Arkadiusz Kukula

Akademia Wojsk Lądowych

kukula953@gmail.com

ORCID: 0009-0009-6287-1809

WOJSKA OBRONY TERYTORIALNEJ W SYSTEMIE ZARZĄDZANIA KRYZYSOWEGO

Abstrakt

W niniejszym artykule dokonano opisu działań Wojsk Obrony Terytorialnej w ramach systemu zarządzania kryzysowego. Przedstawiono genezę powstania piątego rodzaju Sił Zbrojnych RP oraz omówiono strukturę formacji. Ponadto opisano umiejscowienie Wojsk Obrony Terytorialnej w systemie zarządzania kryzysowego Rzeczypospolitej Polskiej, a także zadania, które zostały im powierzone. Autor dokonał również analizy aktów prawnych, na podstawie których WOT mogą zostać użyte w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowej. Omówił także zmiany wprowadzone ustawą o obronie ojczyzny w systemie zarządzania kryzysowego Ministerstwa Obrony Narodowej. W ostatnim podrozdziale przedstawił sytuacje kryzysowe, w przeciwdziałaniu których brały udział Wojska Obrony Terytorialnej.

Słowa kluczowe: zarządzanie kryzysowe, Wojska Obrony Terytorialnej, siły zbrojne, bezpieczeństwo

TERRITORIAL DEFENCE FORCES IN THE CRISIS MANAGEMENT SYSTEM

Abstract

This article describes the activities of the Territorial Defence Forces as part of the crisis management system. The genesis of the formation of the fifth type of the Polish Armed Forces is presented and the structure of the formation is discussed. In addition, the positioning of the Territorial Defence Forces in the crisis management system of the Republic of Poland is described, as well as the tasks assigned to them. The tasks that were entrusted to this new type of armed forces were also described. The author also analysed the legal acts under which the Territorial Defence Forces can be used in the event of a crisis situation. The changes introduced by the Homeland Defence Act in the crisis management system of the Ministry of National Defence were also presented. The last subchapter describes crisis situations, in which the Territorial Defence Forces took part.

Keywords: crisis management, territorial army, armed forces

Wprowadzenie

Wojska Obrony Terytorialnej (WOT) jako jeden z elementów systemu bezpieczeństwa państwa realizują szereg zadań związanych z zapewnieniem i utrzymaniem szeroko pojmowanego bezpieczeństwa, a w tym przede wszystkim z zapewnieniem ochrony i niepodzielności granic RP.

Trzy podstawowe cele, jakie stawiane są przed WOT, dotyczą: wzmocnienia Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (SZ RP) do odstraszenia; stabilizacji sytuacji w zakresie bezpieczeństwa militarnego w tylnej strefie działań oraz na terenach zajętych przez przeciwnika; wspieranie administracji publicznej i społeczności lokalnej z zapewnieniu bezpieczeństwa podczas pokoju, kryzysu militarnego i niemilitarnego.

Koncepcja utworzenia Wojsk Obrony Terytorialnej w Polsce została ukształtowana już po aneksji Krymu przez Federację Rosyjską. Głównym założeniem powstania nowego rodzaju wojsk było powołanie formacji, która będzie bardzo dobrze znała teren, na którym prowadzi działania. Nawiązywano przy tym do idei walki powstańczej Armii Krajowej w trakcie II wojny światowej, które to prowadziły działania dywersyjne i stawiały opór okupantowi, wykorzystując znajomość terenu i pomoc społeczności lokalnej. Z czasem zaczęto również postrzegać WOT jako rodzaj Sił Zbrojnych, który może być wykorzystywany w procesie reagowania kryzysowego.

W pierwszym podrozdziale artykułu przedstawiono genezę powstania Wojsk Obrony Terytorialnej w Polsce. Omówiono także pomysły tworzenia tego rodzaju wojsk na przestrzeni wieków na terenie Rzeczypospolitej, które miały wpływ na współczesny charakter tego rodzaju wojsk. Drugi podrozdział zawiera analizę umiejscowienia WOT w systemie zarządzania kryzysowego RP. Przedstawiono możliwości oraz sposoby użycia WOT w sytuacjach kryzysowych. Dokonano również analizy ustawy o obronie ojczyzny, która wprowadziła zmiany w systemie zarządzania kryzysowego Ministerstwa Obrony Narodowej. W ostatnim podrozdziale opisano działania, jakie podejmował WOT w celu przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym w trakcie pandemii, kryzysowi na granicy polsko-białoruskiej oraz w czasie powodzi.

1. Geneza powstania Wojsk Obrony Terytorialnej

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej są jednym z najważniejszych elementów systemu bezpieczeństwa państwa, realizując szereg zadań w celu utrzymania właściwego poziomu szeroko pojmowanego bezpieczeństwa, a w tym współuczestnicząc w obronie i ochronie granic Rzeczypospolitej Polskiej. Zadania Sił Zbrojnych RP odnoszące się do ochrony granicy państwowej zostały umiejscowione w wielu

aktach prawnych, a w tym przede wszystkim w Konstytucji¹. W celu podniesienia poziomu bezpieczeństwa RP powołano piąty rodzaj Sił Zbrojnych, jakim są Wojska Obrony Terytorialnej.

Wojska Obrony Terytorialnej według nazwy pojawiają się po raz pierwszy na terenie Polski dopiero w latach 60. XX wieku. W maju 1959 r. Komitet Obrony Kraju (KOK) przyjął uchwałę wyodrębniającą w strukturze sił zbrojnych formację Obrony Terytorialnej Kraju (OTK). Opracowano koncepcję, zgodnie z którą OTK podporządkowano Szefowi Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Do głównych zadań OTK należało:

- 1) zapewnienie porządku i bezpieczeństwa wewnętrznego,
- 2) ochrona władz politycznych i administracyjnych,
- 3) ochrona infrastruktury krytycznej (obiektów ważnych dla obronności państwa, ośrodków gospodarczych i komunikacyjnych) przed uderzeniami lotnictwa, desantów powietrznych i grup dywersyjnych,
- 4) likwidacja skutków zniszczeń wojennych².

W latach 80. rozpoczęła się systematyczna redukcja wojsk OT. Zmniejszano stan sił zbrojnych, likwidowano zarówno jednostki wojsk operacyjnych, jak i jednostki wchodzące w skład OTK. W wyniku stałej redukcji, na początku lat 90. XX wieku wojska OT przestały istnieć.

Zmiany, które nastąpiły w wyniku upadku „muru berlińskiego”, wyłoniły nowe zagrożenia dla bezpieczeństwa Polski, w związku z czym w 1990 r. podjęto próbę reaktywowania wojsk OT. W założeniach przyjęto utworzenie brygad i pułków regionalnych, podporządkowanych dowódcom okręgów wojskowych. Jednostki OT miały być przede wszystkim wsparciem dla wojsk operacyjnych. W 1992 r., w wyniku opracowania modelu rozwoju wojska, jednostki obrony regionalnej przemianowano na wojska OT, ustanawiając, że w każdym z czterech okręgów wojskowych powstanie brygada OT. W trakcie działań wojennych przewidywano rozwinięcie na bazie każdej z tych brygad: 2–3 brygad OT, 3–5 pułków OT, pułku saperów i pułku pontonowego. W latach 1994–1995 sformowano pierwsze trzy brygady OT na tzw. ścianie wschodniej jako element wzmocnienia znajdujących się tam stosunkowo nielicznych wojsk operacyjnych. W wyniku problemów z uzbrojeniem i wyposażeniem tak dużej liczby jednostek oraz w związku z redukcją całych Sił Zbrojnych RP utworzono tylko siedem skadrowanych brygad OT, których łączny stan nie przekroczył 2 tys. żołnierzy. W związku z przyjęciem programu profe-

¹ Z. Grobelny, *Współdziałanie Sił Zbrojnych RP i Straży Granicznej w obronie i ochronie granicy państwowej* [w:] B. Kaczmarczyk (red. nauk.), *Bezpieczeństwo w obszarach przygranicznych*, t. II, wyd. A. Marszałek, Toruń 2017, s. 119–142.

² Fundacja Stratpoints, *Wojska Obrony Terytorialnej stan obecny i pożądany*, Neptune, Warszawa 2018, s. 14.

sjonalizacji Sił Zbrojnych RP w 2008 r. jednostki OT przeformowano w bataliony zmechanizowane, co zakończyło wówczas istnienie tego rodzaju wojsk w Polsce³.

Proces utworzenia Wojsk Obrony Terytorialnej rozpoczął się 30 grudnia 2015 r. na podstawie decyzji wydanej przez Ministra Obrony Narodowej w sprawie powołania Pełnomocnika do spraw Utworzenia Obrony Terytorialnej. Jego głównym zadaniem było opracowanie do 1 maja 2016 r. koncepcji organizacji i funkcjonowania obrony terytorialnej we współpracy z Szefem Sztabu Generalnego Wojska Polskiego⁴. Na stanowisko pełnomocnika wyznaczono Grzegorza Kwaśniaka, a na jego zastępcę pułkownika Artura Dębczaka. Biuro ds. Utworzenia Obrony Terytorialnej zostało powołane w celu przygotowania propozycji kierunków realizacji zadań dotyczących obrony terytorialnej oraz wskazania zmian w przepisach prawa z przygotowaniem ich projektów w zakresie obrony terytorialnej i systemu obronnego państwa⁵.

25 kwietnia 2016 r. podpisano *Koncepcję utworzenia Wojsk Obrony Terytorialnej* przy założeniu, że w każdym województwie powstanie jedna brygada OT, a w każdym mieście wojewódzkim jeden batalion OT. Zakładano utworzenie od podstaw 17 brygad w pięcioletnim przedziale czasowym, tj. od 2016 do 2021 r.⁶

Pierwszy etap przypadający na lata 2016–2018 miał obejmować utworzenie Dowództwa Wojsk Obrony Terytorialnej (DWOT) w Warszawie oraz formowanie trzech brygad w województwach: podlaskim, lubelskim oraz podkarpackim. W drugim etapie, który przypadał na lata 2017–2019, przewidziano rozpoczęcie formowania kolejnych trzech brygad, tj. w województwach: warmińsko-mazurskim oraz mazowieckim. W województwie mazowieckim miały stacjonować dwie brygady. W tym etapie przewidziano również sformowanie Mobilnego Zespołu Szkoleniowego. Etap trzeci obejmował lata 2018–2020, w którym zakładano zainicjowanie formowania siedmiu brygad stacjonujących w województwach: małopolskim, śląskim, świętokrzyskim, łódzkim, wielkopolskim, kujawsko-pomorskim oraz pomorskim. W ostatnim etapie przypadającym na lata 2019–2021 przewidziano zakończenie prac planistyczno-koncepcyjnych dotyczących utworzenia kolejnych czterech bry-

³ W. Sokół, *Wojska obrony terytorialnej w historii Polski (wybrane problemy)*, „Bezpieczeństwo, Teoria i Praktyka” 2017, nr 3, s. 327–328.

⁴ Decyzja nr 504/MON Ministra Obrony Narodowej z 30 grudnia 2015 r. w sprawie powołania Pełnomocnika Ministra Obrony Narodowej do Spraw Utworzenia Obrony Terytorialnej, Warszawa 2016 (Dz.U. MON 504 poz. 2), <https://www.dz.urz.mon.gov.pl/dziennik/pozycja/decyzja-2-decyzja-nr-504mon-z-dnia-30-grudnia-2015-r-w-sprawie-powolania-pelnomocnika-ministra-obrony-narodowej-do-spraw-utworzenia-obrony-terytorialnej/> (dostęp 25.11.2023).

⁵ Decyzja nr 503/MON Ministra Obrony Narodowej z 30 grudnia 2015 r. w sprawie utworzenia Biura do Spraw Utworzenia Obrony Terytorialnej (Dz.U. poz. 1), <https://www.dz.urz.mon.gov.pl/dziennik/pozycja/decyzja-1-decyzja-nr-503mon-z-dnia-30-grudnia-2015-r-w-sprawie-utworzenia-biura-do-spraw-utworzenia-obrony-terytorialnej/> (dostęp 23.11.2023).

⁶ M. Korzeniewski, *Dwa modele formacji Obrony Terytorialnej: ukraiński i polski. Wnioski dla funkcjonowania Wojsk Obrony Terytorialnej w Polsce w kontekście Wojny na Ukrainie*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego” 2022, nr 24, s. 59.

gad w województwach: opolskim, dolnośląskim, lubuskim oraz zachodniopomorskim. Docelowo ustalono liczebność Wojsk Obrony Terytorialne na 53 tysiące⁷.

18 marca 2021 r. Minister Obrony Narodowej Mariusz Błaszczak podpisał decyzję o utworzeniu nowych jednostek WOT, w tym trzech nowych brygad: stołecznej, przemyskiej oraz nadbużańskiej. Zadaniem brygad nadbużańskiej i przemyskiej jest wzmocnienie południowo-wschodniej Polski. Ponadto w Zegrzu, Kraśniku, Ełku, Limanowej, Opolu i Krośnie Odrzańskim powołano nowe bataliony, które miały wejść w skład istniejących brygad⁸.

Dowództwo i sztab 18 Stołecznej Brygady Obrony Terytorialnej ulokowano na terenie kompleksu wojskowego w Rembertowie. Stałym rejonem odpowiedzialności 18SBOT będzie miasto Warszawa. Główna specjalizacja brygady skupi się na walce w mieście, jednak szkolenie brygady poszerzono również o zadania Urban Search and Rescue (USAR), czyli zadania poszukiwań i ratownictwa. Zadania przydzielone stołecznej brygadzie wynikają z analizy toczącej się wojny w Ukrainie. Brygady nadbużańska oraz przemyska natomiast będą pełniły funkcje podobne do przedwojennego Korpusu Ochrony Pogranicza. Do ich głównych zadań należeć będzie współpraca z oddziałami Straży Granicznej oraz bezpośrednie wsparcie w ochronie wschodniej granicy Polski⁹.

2. Miejsce Wojsk Obrony Terytorialnej w systemie zarządzania kryzysowego RP

Wojska Obrony Terytorialnej, jako piąty rodzaj Sił Zbrojnych, stoją na straży suwerenności, niepodległości RP. Mają takie same podstawowe zadania konstytucyjne, jak inne formacje w zakresie ochrony niepodległości państwa oraz niepodzielności i nienaruszalności jego granic. Do realizacji konstytucyjnych zadań mają prawo używać środków przymusu bezpośredniego, broni oraz innego uzbrojenia¹⁰.

Podstawowymi zadaniami, które zostały wyznaczone DWOT, są¹¹:

- prowadzenie działań obronnych we współdziałaniu z wojskami operacyjnymi i wsparcia oraz elementami układu pozamilitarnego (UPM),
- prowadzenie samodzielnych działań niekonwencjonalnych, przeciwdywersyjnych i przeciwdesantowych,

⁷ T. Nastarowicz, *Proces tworzenia brygady Obrony Terytorialnej RP. Studium przypadku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka. Kwartalnik Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego” 2017, nr 3, s. 100–104.

⁸ <https://www.wojsko-polskie.pl/articles/tym-zyjemy-v/2021-03-18n-wojsko-polskie-coraz-silniejsze-powstana-nowe-brygady-i-bataliony-terytorialsow/> (dostęp 25.11.2023).

⁹ <https://www.wojsko-polskie.pl/3bot/articles/aktualnosci-w/nowe-brygady-obrony-terytorialnej/> (dostęp 25.11.2023).

¹⁰ Ustawa z 11 marca 2022 r. o obronie ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2305, z 2023 r. poz. 347, 641, 1615) art. 11, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655> (dostęp 25.11.2023).

¹¹ <https://terytorialsi.wp.mil.pl/faq/struktura-i-zadania> (dostęp 25.11.2023).

- udział w zabezpieczeniu przyjęcia i rozwinięcia sojusznicznych sił wzmocnienia w nakazanych rejonach;
- realizacja przedsięwzięć z zakresu zarządzania kryzysowego,
- prowadzenie działań informacyjnych.

Jednym z podstawowych zadań WOT jest realizacja przedsięwzięć z zakresu zarządzania kryzysowego. Udział WOT w reagowaniu na sytuacje kryzysowe jest oparty na polskim systemie prawnym. Podstawowymi aktami prawnymi dotyczącymi udziału WOT w sytuacjach kryzysowych są:

- ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie ojczyzny;
- ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym;
- ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji;
- ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej.

W artyku 11 ust. 3 ustawy o obronie ojczyzny znajduje się zapis, według którego Siły Zbrojne mogą brać udział w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, działaniach antyterrorystycznych, działaniach z zakresu ochrony mienia, akcjach poszukiwawczych, akcjach ratowania lub ochrony życia i zdrowia ludzkiego, ochronie cyberprzestrzeni, oczyszczaniu terenu z materiałów wybuchowych, a także z zakresu zarządzania kryzysowego.

Artykuł 22 ust. 2 tejże ustawy stanowi natomiast, że Dowódca WOT jest odpowiedzialny za planowanie, koordynowanie i wykonywanie zadań związanych z udziałem oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych RP w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji jej skutków, działań w zakresie ochrony mienia, akcjach poszukiwawczych oraz akcjach ratowania lub ochrony życia i zdrowia ludzkiego, a także realizację zadań z zakresu zarządzania kryzysowego. W myśl tego zapisu ustawy o obronie ojczyzny Dowódca WOT przejął odpowiedzialność za zarządzanie kryzysowe w Siłach Zbrojnych RP¹². Tym samym został on Szefem Centrum Zarządzania Kryzysowego MON. Nadano również kompetencję koordynatorom na szczeblu wojewódzkim dowódcom brygad OT.

W tej samej ustawie działania, do jakich mogą być wykorzystane WOT, zostają powtórzone z art. 175 ust. 2 w kontekście wezwania do natychmiastowego stawiennictwa żołnierzy OT. Wezwanie to może zostać przekazane w środkach masowego przekazu oraz za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej. Żołnierz OT wezwany do pełnienia terytorialnej służby wojskowej rotacyjnie w trybie natychmiastowego stawiennictwa zobowiązany jest stawić się do wykonywania zadań w określonym terminie i miejscu¹³.

¹² Ustawa z 11 marca 2022 r. o obronie ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2305, z 2023 r. poz. 347, 641, 1615) Art. 22, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655> (dostęp 25.11.2023).

¹³ Ustawa z 11 marca 2022 r. o obronie ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2305, z 2023 r. poz. 347, 641, 1615) Art. 175, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655> (dostęp 25.11.2023).

Warunki ustalające użycie Sił Zbrojnych RP, a więc i WOT, opisane są w czterech ustawach. W ustawie z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym muszą zostać spełnione jednocześnie trzy elementy: użycie innych sił i środków jest niemożliwe lub niewystarczające, inne przepisy nie zabraniają użycia wojska oraz użycie pododdziałów lub oddziałów Sił Zbrojnych RP nie zagrozi ich zdolności do wykonywania zadań i obowiązków wynikających z Konstytucji RP oraz z ratyfikowanych umów międzynarodowych¹⁴. W ustawie o Policji z 6 kwietnia 1990 r. użycie Sił Zbrojnych RP jest możliwe w sytuacji, gdy okaże się lub może się okazać, że oddziały lub pododdziały Policji są niewystarczające w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub w razie zakłócenia porządku publicznego. W ustawie wyszczególniono poszczególne przypadki zagrożeń¹⁵:

- powszechne zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności obywateli,
- bezpośrednie zagrożenie dla mienia w znacznych rozmiarach oraz dla obiektów lub urządzeń ważnych z punktu widzenia bezpieczeństwa lub obronności państwa,
- zdarzenia o charakterze terrorystycznym mogące stanowić zagrożenie dla życia, zdrowia uczestników wydarzeń kulturalnych, sportowych lub religijnych.

Następną ustawą, która dopuszcza użycie Sił Zbrojnych RP, jest ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej. Warunkiem użycia Sił Zbrojnych RP jest sytuacja, w której użycie sił Straży Granicznej do zwalczania zagrożeń bezpieczeństwa bądź zakłócenia porządku publicznego w terytorialnym zasięgu przejścia granicznego i w strefie nadgranicznej będzie niewystarczające lub gdy stopień zagrożenia będzie tego wymagał¹⁶. Ostatnią ustawą, w której zapisana została możliwość użycia Sił Zbrojnych RP, jest ustawa z 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych. Jeżeli zostanie ogłoszony trzeci lub czwarty stopień alarmowy w związku z zagrożeniem terrorystycznym, a siły Policji są niewystarczające, dopuszcza się użycie wojska¹⁷.

W każdej z wyżej wymienionych ustaw opisane zostały procedury użycia oddziałów lub pododdziałów Sił Zbrojnych RP. W artykule 25 ustawy z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym o wydzielenie żołnierzy wnioskuje wojewoda do Ministra Obrony Narodowej. Następną ustawą, w której zapisano sposób użycia pododdziałów Sił Zbrojnych RP, jest ustawa z 10 czerwca 2016 r. o działa-

¹⁴ Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 122), Art. 25, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20070890590/U/D20070590Lj.pdf> (dostęp 23.11.2023).

¹⁵ Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 171), Art. 18, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19900300179> (dostęp 23.11.2023).

¹⁶ Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1080), Art. 11b, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900780462> (dostęp 27.11.2023).

¹⁷ Ustawa z 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1489), art. 22 ust. 1, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20160000904> (dostęp 26.11.2023).

niach antyterrorystycznych¹⁸. Artykuł 22 ust. 3 tejże ustawy stanowi, że o użycie oddziałów lub pododdziałów Sił Zbrojnych wnioskuje minister właściwy do spraw wewnętrznych do Ministra Obrony Narodowej. Minister Obrony Narodowej ma za zadanie niezwłocznie poinformować Prezydenta Rzeczypospolitej oraz Prezesa Rady Ministrów o wydaniu decyzji. Decyzja ta musi zawierać: skład oddziałów i pododdziałów, które mają być użyte do pomocy, oraz ich zadania i liczebność, obszar, na jakim będą wykonywały zadania, ewentualne ograniczenia dotyczące użycia posiadanych środków własnych będących na wyposażeniu oddziałów i pododdziałów, które mają być użyte do pomocy. Prezydent RP może wydać postanowienie o zmianie lub uchyleniu decyzji w sprawie użycia wojska¹⁹.

Następne zapisy o użyciu Sił Zbrojnych RP zostały zawarte w ustawie z 6 kwietnia 1990 r. o Policji oraz w ustawie z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej. Decyzja o użyciu oddziałów lub pododdziałów Sił Zbrojnych RP zapada w drodze postanowienia prezydenta wydanego na wniosek Prezesa Rady Ministrów. Ponadto w szczególnych okolicznościach niecierpiących zwłoki decyzję o udzieleniu pomocy podejmuje Minister Obrony Narodowej na wniosek ministra właściwego do spraw wewnętrznych. Wniosek ten musi zawierać informacje dotyczące zarówno zakresu, jak i formy udzielonej pomocy. O decyzji niezwłocznie informowany jest Prezes Rady Ministrów oraz Prezydent, który następnie wydaje postanowienie o zatwierdzeniu lub uchyleniu decyzji Ministra Obrony Narodowej.

System Zarządzania Kryzysowego Ministerstwa Obrony Narodowej, na czele którego stoi Minister Obrony Narodowej, stanowi integralną część krajowego Systemu Zarządzania Kryzysowego (SZK RON). W dniu 25 czerwca 2018 r., zgodnie z decyzją MON, WOT stały się integralną częścią SZK RON. W Planie Zarządzania Kryzysowego RON zostały ujęte siły i środki DWOT z pierwszych sześciu brygad OT. Pododdziały i oddziały WOT po wydzieleniu ich do użycia w ramach zarządzania kryzysowego przechodzą w podporządkowanie Dowództwa Operacyjnego RSZ, które pełni funkcje Centrum Zarządzania Kryzysowego MON. W dyspozycji MON pozostają pozostałe brygady OT, które są w trakcie budowania swoich zdolności z zakresu zarządzania kryzysowego. Nie zostały one ujęte w Planie Zarządzania Kryzysowego RON, lecz w przypadku nagłej konieczności, zgodnie z decyzją MON mogą zostać użyte²⁰.

¹⁸ Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 122), art. 25, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20070890590/U/D20070590Lj.pdf> (dostęp 23.11.2023).

¹⁹ Ustawa z 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1489), art. 22 ust. 3, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdm20160000904> (dostęp 26.11.2023).

²⁰ <https://www.wojsko-polskie.pl/dwot/wola-wot-w-zk/> (dostęp 26.11.2023).

3. Działania WOT w sytuacjach kryzysowych

Kluczowym zadaniem Wojsk Obrony Terytorialnej jest wspieranie lokalnej społeczności, administracji państwowej oraz innych służb w zakresie zapobiegania i likwidacji skutków sytuacji kryzysowych na terenie Rzeczypospolitej. WOT prowadzi działania zgodnie z ustawami i innymi regulacjami prawnymi normującymi użycie Sił Zbrojnych RP²¹.

Zadania z zakresu zarządzania kryzysowego, w których mogą brać udział Siły Zbrojne RP, określa ustawa o zarządzaniu kryzysowym. Należą do nich:

- 1) współudział w monitorowaniu zagrożeń;
- 2) wykonywanie zadań związanych z oceną skutków zjawisk zaistniałych na obszarze występowania zagrożeń;
- 3) wykonywanie zadań poszukiwawczo-ratowniczych;
- 4) ewakuowanie poszkodowanej ludności i mienia;
- 5) wykonywanie zadań mających na celu przygotowanie warunków do czasowego przebywania ewakuowanej ludności w wyznaczonych miejscach;
- 6) współudział w ochronie mienia pozostawionego na obszarze występowania zagrożeń;
- 7) izolowanie obszaru występowania zagrożeń lub miejsca prowadzenia akcji ratowniczej;
- 8) wykonywanie prac zabezpieczających, ratowniczych i ewakuacyjnych przy zagrożonych obiektach budowlanych i zabytkach;
- 9) prowadzenie prac wymagających użycia specjalistycznego sprzętu technicznego lub materiałów wybuchowych będących w zasobach Sił Zbrojnych RP;
- 10) likwidowanie skażeń chemicznych oraz skażeń i zakażeń biologicznych;
- 11) usuwanie skażeń promieniotwórczych;
- 12) wykonywanie zadań związanych z naprawą i odbudową infrastruktury technicznej;
- 13) współudział w zapewnieniu przejezdności szlaków komunikacyjnych;
- 14) udzielenie pomocy medycznej i wykonywanie zadań sanitarnohigienicznych i przeciwepidemicznych²².

Zgodnie z zadaniami postawionymi przez ustawodawcę żołnierze WOT błyskawicznie zostali skierowani do działań mających na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się wirusa COVID-19. 13 marca 2020 r. o godzinie 9.00 Dowódca WOT gen. dyw. Wiesław Kukuła wprowadził zmianę modelu funkcjonowania WOT: ze

²¹ A. Pieczywok, *Rola i znaczenie Wojsk Obrony Terytorialnej jako instytucji integrującej i wspierającej społeczeństwo w czasie pandemii*, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2023, s. 211.

²² Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 122), art. 25, ust. 3.

szkoleniowego na przeciwnikryzysowy. Całość formacji przeszła w stan dwunastogodzinnej gotowości do działania. Wybrane grupy żołnierzy o określonych specjalnościach były w sześciogodzinnej gotowości do podjęcia działań. Zapadły również decyzje, że działania WOT będą dotyczyć trzech głównych obszarów:

- Obszar I – wspieranie Policji, Straży Granicznej, wojewodów, władz samorządowych w zakresie zapobiegania rozprzestrzenianiu się koronawirusa, wsparcie opieki nad osobami zakażonymi, przebywającymi w kwarantannie oraz osobami starszymi;
- Obszar II – ograniczenie ryzyka transmisji koronawirusa „na” oraz przez żołnierzy WOT i członków ich rodzin;
- Obszar III – edukacja personelu i otoczenia w zakresie profilaktyki i zapobiegania zakażeniom²³.

Na podstawie decyzji nr 84/DWOT Ministra Obrony Narodowej z 16 marca 2020 r. w sprawie wsparcia przez Siły Zbrojne RP działań związanych z zapobieganiem rozprzestrzenianiu się wirusa SARS-CoV-2 podchorążych uczelni wojskowych podporządkowano na czas realizacji zadań Dowódcy Wojsk Obrony Terytorialnej. W pierwszych miesiącach prowadzenia akcji mającej na celu ograniczenie rozwoju epidemii zaangażowanych było ponad 12 tys. żołnierzy WOT, co stanowiło około 50% stanu osobowego tejże formacji²⁴.

Działania prowadzone były w formie wsparcia wojewodów, samorządów, instytucji pomocowych oraz bezpośredniej pomocy potrzebującym w siedmiu głównych obszarach:

- 1) szpitali i służb sanitarnych;
- 2) Policji;
- 3) Agencji Rezerw Materiałowych;
- 4) Straży Granicznej;
- 5) Samorządów i organizacji non profit;
- 6) Urzędu Lotnictwa Cywilnego;
- 7) budowy odporności indywidualnej i społecznej.

Jednym z najnowszych wyzwań, które stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa Polski, jest kryzys migracyjny na granicy z Białorusią. Sytuacja ta została sztucznie wywołana przez prezydenta Białorusi Aleksandra Łukaszenkę, który próbował wywrzeć presję na Unii Europejskiej, aby ta zniosła nałożone na państwo Białoruś sankcje i uznała go za pełnoprawnego prezydenta państwa²⁵.

²³ <https://www.wojsko-polskie.pl/1bot/articles/aktualnosci-w/2020-03-13w-odpowiedz-wot-na-covid-19-gotowosc-podlaskich-terytorialsow/> (dostęp 04.11.2023).

²⁴ <https://www.wojsko-polskie.pl/dwot/articles/aktualnosci-w/2020-04-28z-miesiac-odpornej-wiosny-czas-na-podsumowanie/> (dostęp 04.11.2023).

²⁵ W. Wróblewski, *Konstytucyjne prawo do bezpieczeństwa w świetle wprowadzenia stanu wyjątkowego na granicy Rzeczypospolitej Polskiej z Republiką Białorusi*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, 5(63), s. 540–542.

Polska musiała podjąć adekwatne środki, by przeciwdziałać temu zjawisku. W tym celu zdecydowano, by do wsparcia Straży użyć Sił Zbrojnych RP. Decyzję tę podjęto na podstawie art. 11b ustawy o Straży Granicznej, który stanowi, że „w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócania porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej, w szczególności: 1) bezpośredniego zagrożenia zamachem na nienaruszalność granicy państwowej lub jego dokonania (...), jeżeli użycie sił Straży Granicznej okaże się niewystarczające lub uzasadnia to stopień zagrożenia, do pomocy Straży Granicznej mogą być użyte oddziały i pododdziały Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej”²⁶.

We wrześniu 2021 r. głównym zadaniem żołnierzy Terytorialnej Służby Wojskowej (TSW) było wzmocnienie odporności społeczności lokalnych na kryzys o charakterze hybrydowym. Żołnierze TSW po wybuchu wojny w Ukrainie złuzowali pododdziały wojsk operacyjnych i rozpoczęli służbę bezpośrednio na granicy polsko-białoruskiej. Bardzo cennym wsparciem dla Straży Granicznej okazały się bezzałogowce rozpoznawcze FlyEye, które mogą zapewnić rozpoznanie zarówno w dzień, jak i w nocy²⁷.

W lipcu 2021 r. do akcji przeciwkryzysowych skierowano kilkudziesięciu żołnierzy WOT. Na skutek ulewnych deszczy doszło do podtopień budynków w województwach: małopolskim, podlaskim oraz dolnośląskim. W związku z podtopieniami wielu budynków wojewodowie skierowali do Ministra Obrony Narodowej wnioski o wsparcie Sił Zbrojnych RP w walce z kryzysem. Zadaniem żołnierzy WOT było oczyszczenie terenu oraz wsparcie mieszkańców w uporządkowaniu podtopionych posesji oraz zabezpieczenie ich przed kolejnym napływem wody. Dowództwo WOT podjęło decyzję o podniesieniu gotowości do działań przeciwkryzysowych w województwach: lubelskim, podkarpackim, świętokrzyskim, małopolskim, opolskim, śląskim i dolnośląskim. Żołnierze od wezwania mieli czas 24 godzin na stawiennictwo w jednostce²⁸.

Wnioski

W artykule przedstawiono genezę powstania Wojsk Obrony Terytorialnej oraz umiejscowiono nowy rodzaj Sił Zbrojnych RP w systemie zarządzania kryzysowego. Opisano również możliwości użycia WOT w sytuacjach kryzysowych oraz podstawy prawne do takiego działania.

²⁶ Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1080), art. 11b, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900780462> (dostęp 27.11.2023).

²⁷ <https://media.terytorialsi.wp.mil.pl/informacje/737080/polowa-polsko-bialoruskiej-granicy-chroniona-przez-zolnierzy-wot/> (dostęp 04.11.2023).

²⁸ <https://media.terytorialsi.wp.mil.pl/informacje/531184/aktualizacja-dzialan-wot-w-przeciwdzialaniu-podtopieniom-24-vi-2020-r-g-9-00> (dostęp 04.11.2023).

Ustawa o obronie ojczyzny wprowadziła bardzo wiele istotnych zmian w Siłach Zbrojnych RP. Zmiany te dotyczyły również Systemu Zarządzania Kryzysowego Ministerstwa Obrony Narodowej. Wojskom Obrony Terytorialnej powierzono niemilitarną część zadań zarządzania kryzysowego w resorcie obrony narodowej. Z dniem wejścia w życie ustawy Dowódca WOT został Szefem Centrum Zarządzania Kryzysowego MON, dowódcy Brygad OT zastąpili w opisywanym zakresie dotychczasowych szefów WSzW.

Nowo postawione zadania dla WOT są wynikiem sprawdzenia tejże formacji w realnym działaniu w walce z sytuacjami kryzysowymi. Żołnierze TSW wzięli udział w setkach działań przeciwkryzysowych.

W WOT tworzone są nowe brygady oraz bataliony. Żołnierze TSW nadal są na etapie intensywnego szkolenia. Pomimo takiej sytuacji pokazali swoją przydatność w trakcie kryzysu na granicy polsko-białoruskiej, w trakcie akcji „Odporna wiosna” oraz w zwalczaniu skutków powodzi i podtopień. Zaangażowanie żołnierzy zarówno w ochronę granicy, jak i w walkę z epidemią dało możliwość sprawdzenia procedur oraz działania w praktyce.

Wojska Obrony Terytorialnej ze względu na swój charakter oraz realizowane zadania stanowią istotny element integrujący społeczeństwo z Siłami Zbrojnymi RP, a w dalszej perspektywie z państwem. Służba na rzecz lokalnych społeczności jest szczególnie istotna dla WOT. W sytuacji kryzysowej czy działań wojennych będą one działać w stałych rejonach odpowiedzialności, a wsparcie społeczności lokalnej będzie kluczowym elementem dla ich egzystencji.

Finansowanie: Artykuł nie był finansowany z żadnych źródeł.

Bibliografia

- [1] Decyzja nr 504/MON Ministra Obrony Narodowej z 30 grudnia 2015 r. w sprawie powołania Pełnomocnika Ministra Obrony Narodowej do spraw Utworzenia Obrony Terytorialnej, Warszawa 2016 (Dz.U. MON 504, poz. 2), <https://www.dz.urz.mon.gov.pl/dziennik/pozycja/decyzja-2-decyzja-nr-504mon-z-dnia-30-grudnia-2015-r-w-sprawie-powolania-pelnomocnika-ministra-obrony-narodowej-do-spraw-utworzenia-obrony-terytorialn/> (dostęp 25.11.2023).
- [2] Decyzja nr 503/MON Ministra Obrony Narodowej z 30 grudnia 2015 r. w sprawie utworzenia Biura do spraw Utworzenia Obrony Terytorialnej (Dz.U. poz. 1), <https://www.dz.urz.mon.gov.pl/dziennik/pozycja/decyzja-1-decyzja-nr-503mon-z-dnia-30-grudnia-2015-r-w-sprawie-utworzenia-biura-do-spraw-utworzenia-obrony-terytorialnej/> (dostęp 23.11.2023).
- [3] Fundacja Stratpoints, *Wojska Obrony Terytorialnej stan obecny i pożądaný*, Neptune, Warszawa 2018.
- [4] Grobelny Z., *Współdziałanie Sił Zbrojnych RP i Straży Granicznej w obronie i ochronie granicy państwowej* [w:] B. Kaczmarczyk (red. nauk.), *Bezpieczeństwo w obszarach przygranicznych*, t. II, wyd. A. Marszałek, Toruń 2017.

- [5] <https://www.wojsko-polskie.pl/articles/tym-zyjemy-v/2021-03-18n-wojsko-polskie-coraz-silniejsze-powstana-nowe-brygady-i-bataliony-terytorialsow/> (dostęp 25.09.2023).
- [6] <https://www.wojsko-polskie.pl/3bot/articles/aktualnosci-w/nowe-brygady-obrony-terytorialnej/> (dostęp 25.09.2023).
- [7] Jakubczak R., *Powszechna obrona terytorialna w bezpieczeństwie narodowym RP*, Fundacja Historia i Kultura, Warszawa 2020.
- [8] Korzeniewski M., *Dwa modele formacji Obrony Terytorialnej: ukraiński i polski. Wniośki dla funkcjonowania Wojsk Obrony Terytorialnej w Polsce w kontekście Wojny na Ukrainie*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego” 2022, nr 24.
- [9] Kośmider T., Gąsiorek K., *Powszechna obrona terytorialna podstawą bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka. Kwartalnik Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego” 2017, nr 3.
- [10] Makowiec P., *Zasadzka w terenie zabudowanym w konspiracyjnej doktrynie walki w mieście Armii Krajowej*, Studium taktyczne, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2010, nr 2(156).
- [11] Nastarowicz T., *Proces tworzenia brygady Obrony Terytorialnej RP. Studium przypadku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka. Kwartalnik Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego” 2017, nr 3.
- [12] Pieczywok A., *Rola i znaczenie Wojsk Obrony Terytorialnej jako instytucji integrującej i wspierającej społeczeństwo w czasie pandemii*, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2023.
- [13] Sokół W., *Wojska Obrony Terytorialnej w historii Polski (wybrane problemy)*, „Bezpieczeństwo, Teoria i Praktyka” 2017, nr 3.
- [14] Stachowski M., *Koncepcja Wojsk Obrony Terytorialnej jako piątego rodzaju Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (materiał dyskusyjny)*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka. Kwartalnik Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego” 2017, nr 3.
- [15] Tomaszewski J., *Formowanie Wojsk Obrony Terytorialnej*, „Wrocławskie Studia Polilogiczne” 2019, nr 26.
- [16] Ustawa z 11 marca 2022 r. o obronie ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2305, z 2023 r. poz. 347, 641, 1615), art. 11, 175.
- [17] Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 122), art. 25.
- [18] Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 171), art. 18.
- [19] Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1080), art. 11b.
- [20] Ustawa z 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1489), art. 22 ust. 1.
- [21] Wróblewski W., *Konstytucyjne prawo do bezpieczeństwa w świetle wprowadzenia stanu wyjątkowego na granicy Rzeczypospolitej Polskiej z Republiką Białorusi*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, 5(63).
- [22] Zapałowski A., *Koncepcja budowy obrony terytorialnej w programie akcji wyborczej solidarność, a koncepcja obrony terytorialnej rządu prawa i sprawiedliwości*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 2.